

Frigör universiteten!

De politiska målen för dagens högskola har varit att öka kvantiteten studerande, öka genomströmningen, öka den regionala spridningen samt minska den "sociala snedrekryteringen".

Detta har lett till att högskolan "gymnasifierats", dvs anpassats efter de studerandes ibland bristfälliga bakgrundskunskaper.

Låt universiteten bli självständiga stiftelser. Då skulle vi få universitet med olika inriktningar, ambitioner och särart och samtidigt en nyttig konkurrens mellan universiteten.

Det är lätt att peka på många och allvarliga brister i den nuvarande universitets- och högskolepolitiken. Bilden av intellektuella centra, inriktade på att föra ett kunskaps- och kulturarv vidare, men samtidigt inriktade på att vinna ny kunskap, nå nya mål och vidga våra vyer är betydligt svårare att se framför sig, än den motsatta: ett system i kris, där bildningsideal övergått till snäv yrkesutbildning, där kompetens och kraft, mod och dynamik, flexibilitet och vidsynthet har ersatts av kraftlöshet och försiktighet, "kontorsbeteende" och en stelbent byråkrati.

Hela uppbyggnaden av det moderna universitetsväsendet bäddar för rigiditet. Med en politisk styrning av i stort sett alla nivåer av väsentligt intresse, med korporativa organ där partsintressets numerär vinner över sakkunskapens kompetens och de kvalificerade forskarna mist sitt inflytande, blir universiteten organisationer bland många att förvalta. Byråkratiseringen innebär både att forskningen sätts på undantag — man bedriver inte modern, kvalificerad forskning enligt standardformulärens direktiv — och att avstånden mellan själva universitetet i en slags andlig, känslomässig betydelse och dess aktörer; studenter, lärare och forskare, blir mycket stort. Anonymiteten beror inte på att universiteten i sig är stora, utan på att det klimat som frodas är sterilt och okänsligt.

Den byråkratisering som vuxit sig stark de senaste två decennierna, bygger på en medveten politisk ambition om enhetlighet, enkla strukturer, överskådlighet och en misstro mot framförallt studenternas förmåga att själva bilda sig uppfattningar om lämpliga kurser, lärare och framtids-

Ekon stud Ulf Kristersson är ledamot av MUFs förbundsstyrelse.

mål. Resultatet har blivit en likriktad universitetsmiljö, där utrymmena för verklig avvikelser i såväl pedagogik som sakligt innehåll är mycket begränsade. En ekonom är en ekonom är en ekonom tycks devisa lyda.

Enhets högskola

Inom denna "enhets högskola" är överskådligheten närmast perfekt. För studievägledare och katalogförfattare är strukturen lättarbetad. Alla studenter skall i princip läsa en linje under omkring tre år eller 120 akademiska poäng, avlägga sin examen och sedan som lojal samhällsmedborgare flitigt ägna sig åt det yrke hans utbildning syftade till. Inom dessa linjer är ämnes- och kursvalen närmast en chimär; huvuddelen av utbildningen kräver av studenten endast att han fyller i och bekräftar sin fortsättning på linjen med de kurser som andra bestämt.

De studenter som absolut vill ägna sig åt fria studier får de avnagda köttben som blir över. "Enstaka kurser" kallas de kortare eller längre kurser som studenterna på vinst och förlust kan söka till varje termin. Ingen är säker på att komma in; för det första spelar tidigare meriter i form av goda betyg ingen roll eftersom alla dessa platser lottas och för det andra har många linjestuderande förtur och/eller platsgaranti på dessa för dem relevanta kurser. Så risken att tvingas läsa något man inte alls tänkt sig är stor om man inte bara söker kurser som mycket få studenter attraheras av.

Slutligen finns en krympande möjlighet att få en egen "individuell utbildningslinje". Denna möjlighet står öppen för den som har ett speciellt syfte med sina avvi-

kande önskemål och dessa inte kan tillgodoses av någon av universitetets linjer. Antalet inriktningar som tillåts som individuell utbildningslinje är begränsat och de individuella linjernas konkurrenssituation gentemot de etablerade i fråga om resurstilldelning är mil uttryckt besvärlig.

Inom ramen för det yrkesförberedande linjesystemet har hela universitets- och högskoleväsendet blivit spärrat. I och för sig är tilltaget följdriktigt: hela tanken om yrkesförberedelser bygger på att studenterna inte själva är kompetenta att avgöra innehållet i sin utbildning, utan kommer att göra felaktiga prioriteringar och välja "omöjliga" kombinationer. Därför är antalet platser – även till de mycket billiga utbildningarna – strikt begränsade och några oplanerade – spontana – individuella reaktioner på en inbillad eller äkta, men i varje fall upplevd, arbetsmarknadsförändring därför i stort sett omöjliga. Trots detta visar undersökningar att några mer högreaktiva känslspröt än just studenterna inte finns vad gäller sådana förändringar som kan komma att påverka dem i framtiden.

Kvantitet – kvalitet

De politiska målen har, bortsett från "överskådligheten", varit att öka kvantiteten studier i form av antalet studenter, öka genomströmningen, öka den regionala spridningen (genom små, ännu mindre forskningsdugliga högskolor) samt att som portalparagraf minska den "sociala snedrekryteringen" bland studenterna. Visserligen har i stort sett allt detta misslyckats och de enda bestående förändringarna är de politiska ingreppens negativa verkningar. Dessutom är det mer än

tveksamt om de mål som uppsattes alls kan lösas genom traditionella politiska beslut.

I många avseenden är problematiken ett gott exempel på konflikten mellan kvalitet och kvantitet. Betydligt större storlekar på studentkullar som är utspridda på flera universitet och många lokala högskolor, tillsammans med de dramatiskt försämrade ekonomiska, men också ickepekunjära, incitamenten att inleda och fortsätta en akademisk karriär, har utarmat många av de kvalitetsbegrepp som i sig utgör förutsättningar för att kunna locka kommande begåvningar till universiteten.

Politiker är inte kompetenta att göra vetenskapliga prioriteringar.

Forskarna lämnar universiteten

De förutsättningar som krävs för att på längre sikt kunna rekrytera kvalificerade akademiker till en fortsatt karriär inom universiteten, är i många avseenden just de som vi ovan har konstaterat saknas inom nuvarande struktur. Två är särskilt allvarliga och lätta att både notera och korrigera.

För det första måste svenska universitet som gör anspråk på att vara internationellt gångbara lärosäten kunna betala rimliga löner till sina forskare. Inom flera discipliner är löneskillnaderna mellan de akademiska och producerande sektorerna så enorma att universiteten är dömda att förlora de människor de bäst skulle behöva. Undersökningar visar att den reala ingångslönen för en svensk professor de senaste 20 åren har sjunkit med inte mindre än 45 %. Som en internationell

jämförelse kan nämnas att en professor på ett svenskt universitet skulle behöva 100 000 kronor i månadslön för att kunna mäta sig med sin framgångsrike amerikanske kollega. Dessa siffror inkluderar dessutom skillnader i kostnader för socialförsäkringar och finansiering av barnens utbildning.

För det andra — och delvis som en ersättning för att universiteten aldrig lönemässigt kommer att kunna konkurrera med IBM och McKinsey — är det absolut nödvändigt att universiteten lyckas upprätthålla prestigeladdade och reella karriärvägar som erkännande för kvalificerade forskargärningar. Assar Lindbeck uttryckte i en artikel att "problemet med karriärstegen vid svenska universitet är att den ligger på marken. I en sådan stege klättrar man inte; man ligger på den." Omvänt borde gälla att de lärare och forskare som inte under lång tid lyckats få något material eller arbete publicerat, inte längre utan ifrågasättande får behålla sin akademiska position.

Antagningskarusellen

Åtskilliga andra allvarliga problem bör nämnas. Ett är antagningskarusellen. Som ovan nämnts använder sig universiteten inte alls av gymnasiebetygen vid antagning till de enstaka kurserna. Vid andra utbildningar inom ramen för linjer används dessa tvärtom på ett stelbent vis. Man förutsätter helt enkelt att alla linjer och alla universitet skall kunna grunda sina antagningar på oviktade, okompletterade gymnasiebetyg. Att detta inte fungerar i praktiken är uppenbart. Många begåvningar ser sina chanser bli offrade på "enhetlighetens" altare.

Finansieringen av studierna — inte av studenternas levnadskostnader — är ytterligare ett exempel på byråkratisk övertro på politiska enhetslösningar. Enorma summor satsas på att bygga upp åtskilliga små, lokala högskolor med förhållandevis få studenter och framför allt alldeles för få forskare för att uppnå "den kritiska massa" av kvalificerade akademiker som allmer har uppmärksammats. Det finns ingen mekanism som ser till att resurser allokeras på ett i något avseende optimalt vis. Det är politiska beslut som ligger bakom fördelningen och dessa är definitivt inte förankrade — kan inte vara förankrade — i akademiska, vetenskapliga intressen. Tvärtom ligger just politiska hänsyn bakom beslut inom en sfär som mer än andra far illa av denna styrning.

Gymnasifiering

Anpassningen av universitetsstudierna, av hela universitetsmiljön och "universitetsbeteendet" till gymnasieskolan — gymnasifieringen — har accentuerat den bundna, styrda yrkesutbildande inriktningen. I sin iver att låta så många som möjligt studera på universitet, trots alltför bristfälliga bakgrundskunskaper, har kraven inte ställts på den undermåliga gymnasieskolan, utan tvärtom på en anpassning av universitetsstudierna. Den svenska enhetligheten tolererar inte att enskilda universitet eller institutioner inom universitetet själva skärper — eller åtminstone modifierar — sina krav på studenterna. I stället låtsas de politiskt ansvariga som om ingenting hänt. Alla de formella attributen ser ju fortfarande ut som de gjort i århundraden.

Det inomakademiska sättet att hantera

problemen är analogt med andra trögstyrda organisationer. Diskussionen tar sig uttryck i missnöje, dålig stämning, illotalitet, tjänstetillsättningsdispyter och slutligen flykt. På många håll erkänns de antagligen inte alls. Liksom studenter vill upprätthålla skenet av att deras utbildning är högkvalitativ, vill universitetslektorer, universitetsadjunker(!) och många forskare som dagligen är universitetens ansikte utåt det också.

Politiska prioriteringar

Det politiska svaret på missnöjet blir att pytsa ut några professorer inom politiskt angelägna områden. I 1987 års forskningsproposition kan man bl a läsa om dessa nyheter: Olof Palmes gästprofessur, gästprofessur för kvinnlig forskare, två professorer inom forskningstemat "barn", 1,1 milj kronor till jämställdhetsforskning och nya forskartjänster med inriktning på u-länder. Detta är politiska prioriteringar. Skulle mindre enhetliga, mindre styrda universitet gjort samma prioriteringar? Sannolikt inte, men det avgörande är att politiker inte är kompetenta att göra dessa vetenskapliga prioriteringar och därför heller inte borde göra dem. Den politiska maktutövningen gentemot universiteten är alltför ofta ett sätt att ge vetenskaplig legitimitet åt politiska intressen.

Det grundläggande felet är att diskussionen om universiteten alltid utgår från det politiska perspektivet. Programmatiskt beskrivs hur olika detaljer ska vara arrangerade. En principiell utgångspunkt bör i stället vara att akademisk utbildning och forskning skall vara oberoende, differentierad och pluralistisk. Det kan den in-

te vara i egentlig bemärkelse så länge staten styr i stort sett alla relevanta beslut. Tvärtom bör statsmakten ha ett minimalt inflytande över universiteten. Därför måste organisationsformen ändras.

Självständiga stiftelser

Den naturliga och praktiska tillgängliga vägen att gå, är att överföra våra universitet och de undervisande högskolorna i stiftelser, med stiftelseformens självägande villkor. Universiteten får själva avgöra hur dessa stiftelser skall förvaltas och från denna utgångspunkt också fatta alla beslut som styr utbildning, antagning, forskning och förhållanden i övrigt. Organisationsförändringen kan förefalla radikal, men är en tanke som framhållits av åtskilliga debattörer och framstående akademiker tidigare och som i en internationell jämförelse inte är märklig.

Den stora förtjänsten med ett stiftelsebaserat universitetsväsende är naturligtvis att detta skulle uppmuntra differentieringen och närmast utesluta enhetlighet. Vi skulle få universitet med olika inriktningar, ambitioner och särart. Beroende på hur studiefinansieringen löses kommer konkurrensen mellan universiteten att verka stimulerande och utvecklande och institutionerna kommer lättare att kunna attrahera kvalificerade människor.

Åtskilliga praktiska svårigheter ligger naturligtvis förbundna med en så pass omfattande reform. Den väsentligaste är kanske förhållandet mellan universiteten och staten. Statens ansvar för att betala kostnaderna, eller åtminstone att bidra till finansieringen, kan lösas på olika sätt. Ett tänkbart alternativ är att låta staten och universiteten ingå fleråriga kontrakt som garanterar ekonomiska resurser mot ett visst antal platser. Universitetens självstyrande status kan aldrig helt garanteras, men skulle åtminstone förbättras avsevärt.

En annan väg att gå kan vara finansiering via "dragningsrätter", ett slags checksystem för universitetsstudier, som skulle medföra det positiva att låta resurserna som staten satsat följa studenterna och därmed bli föremål för konkurrens. Slutligen kan man — på lång sikt — betrakta hela frågan om högre utbildning som ett individuellt investeringsbeslut. Med rimliga livsinkomster och acceptabla skatter, skulle investeringen komma att bli lönsam efter ett antal år. Statens insats skulle kunna begränsas till att gå i borgen för de lån som studenterna behöver för att kunna finansiera sin utbildning. Allt detta är naturligtvis beroende av akademikernas framtida nettoinkomster och därmed också starkt beroende av det svenska skattetrycket.